

JAN WAWRZYŃCZYK

UMK w Toruniu

O POTRZEBIE OPRACOWANIA WYRAZÓW NIEHASŁOWYCH W SŁOWNIKU JĘZYKA POLSKIEGO 1958 – 1969

Ogłoszony drukiem w latach 1958–1969 jedenastotomowy *Słownik języka polskiego* stanowi ważny rozdział w dziejach leksykografii polskiej. Dzieło to, rezultat ogromnej pracy zespołu słownikarzy, którymi kierował Witold Doroszewski /przy współudziale Stanisława Skorupki i Haliny Auderskiej/, należy niewątpliwie do kilku – spośród setek opublikowanych po wojnie prac polskich językoznawców – powszechnie znanych i cenionych wytworów filologicznych o najtrwalszej wartości. Wprawdzie z biegiem lat i narastaniem zmian w polszczyźnie maleje praktyczna użyteczność słownika, którego ostatni tom wyszedł spod prasy niemal ćwierć wieku temu, równocześnie jednak rośnie jego znaczenie historyczne, dla badaczy dziejów polskiego słownictwa.

Słownik Witolda Doroszewskiego wzbudził żywe zainteresowanie od razu po ukazaniu się pierwszego tomu, zarówno wśród ogółu coraz bardziej wykształconego społeczeństwa, jak też oczywiście w środowisku filologicznym /nie tylko językoznawczej polonistyki/. Ukazała się pokaźna liczba publikacji krytycznych poświęconych słownikowi, jego zaletom i mankamentom. Twórcza analiza tekstu tego dzieła jest obowiązkiem jego najbardziej krytycznych użytkowników; w latach ostatnich literatura na temat słownika Witolda Doroszewskiego wzbogaciła się wydatnie o wartościowe prace analityczne dzięki wysiłkowi własnemu oraz poważnym inicjatywom redaktorskim Zygmunta Saloniego¹.

Wszechstronne poznanie słownika Doroszewskiego nie jest zadaniem łatwym ze względu na rozmiary jego tekstu. Powinno ono być kontynuowane. Nakaz ten staje się zrozumiały w świetle planów mających na celu opracowanie wielkiego słownika współczesnego języka polskiego². Idzie bowiem o to, by nowy słownik narodowy nie utracił zalet i nie powtórzył wad swego poprzednika w każdym szczególe, a nie tylko w koncepcji ogólnej.

Niniejszy przyczynek uzupełnia materiałowo wcześniejszy mój tekst³, w którym zwracam uwagę na kwestię wyrazów nie występujących w siatce haseł słownika Witolda Doroszewskiego, ale zawartych /a tym samym: udokumentowanych/ w tekście poszczególnych artykułów hasłowych. Te hasła potencjalnie znaleźć można przede wszystkim w cytatach, w pochodzących od redakcji słownika wstawkach do cytatów oraz w definicjach i objaśnieniach etymologicznych. Nie licząc pojawiających się tam dość obficie nazw własnych, wyrazów, które teoretycznie uzupełniają siatkę słownika, ale zostały w nim ukryte, może być – szacunkowo – nie mniej niż 1 tysiąc, co przy ogólnej liczbie haseł w słowniku wydaje się odsetkiem zasługującym na zainteresowanie.

Poniższa lista obejmuje około 300 apelatywów. Powstała ona w wyniku dość pobieżnej kontroli obecności w siatce wyrazów występujących w cytatach i definicjach w mniej więcej połowie tekstu głównego słownika. W każdej pozycji listy podana jest lokalizacja wyrazu: artykuł hasłowy odpowiedniego tomu słownika. Symbolika oznaczeń przytaczanych po dywizie jest następująca. Wyraz wydrukowany wersalikami wskazuje właściwe hasło lub /rzadziej/ podhasło słownika w odpowiednim alfabetycznie tomie /jeśli jest to tom 11., obejmujący cały alfabet, pomocniczo pojawia się skrót *Supl.*/. Niektóre hasła poprzedzone są cyframi rzymskimi, są to, zgodnie z konwencją słownika, hasła homonimiczne.

Skrót cyt. oznacza, że poszukiwany wyraz tkwi w cytacie bądź którymś z cytatów pod wskazanym /pod/hasłem; analogicznie skrót def. sygnalizuje, że poszukiwany wyraz użyty został w definicji bądź którejś z definicji wskazanego hasła lub podhasła. Dodatkowo, w wypadku artykułów rozbudowanych, odnotowany został punkt i /albo podpunkt artykułu hasłowego.

Przykłady odkrytego w słowniku potencjalnego materiału hasłowego ukazują jego różnorodność strukturalną /choć dominują w nim niewątpliwie wyrazy pochodne, jest niemało złożzeń/ i znaczeniową. Rzucają one pewne światło na dobór hasel w siatce, świadcząc o przypadkowości w podejmowaniu niektórych decyzji selekcyjnych /m.in. w zakresie przysłówków odprzymiotnikowych i odimiesłowowych/. Przytoczony materiał stanowi jednocześnie próbkę zaczerpniętą z tego obszaru, który w przyszłości trzeba będzie spenetrować dokładnie, aby mógł powstać kompletny opis słownictwa polskiego wieku XIX i XX.

- amotoryczny – Supl, DODEKAFONICZNY, cyt.
 antofilitowy – ANTOFILIT, def.
 antyhabsburski – Supl, KURUC, def.
 antyleninowski – Supl, TROCKIZM, def.
 antymarksistowski – MIEŃSZEVIK, def.
 antymieszczarństwo – PRZECIWKOŁTUŃSKI, cyt.
 antyradziecki – NIEAGRESJA, cyt.
 antyreligijny – BAJRONIZM, cyt.
 antyrównoległe – Supl, ANTYFERROMAGNETYZM, def.
 antysocjalny – BAJRONIZM, cyt.
 antyrównoległe – Supl, ANTYFERROMAGNETYZM, def.
 antysocjalny – BAJRONIZM, cyt.
 antywódór – Supl, ANTYMATERIA, cyt.
 arcyrosyjski – Supl, PROLETARIACKOŚĆ, cyt.
 arcysentymentalny – Supl, CKLIWIZNA, cyt.
 arcywzór – AKT, 3, cyt.
 audiogram – Supl, AUDIOMETRIA, def.
- bawełnicowate – Supl, BAWĘLNICA, def.
 beethovenować – WYKLASKAĆ, 2, cyt.
 behawiorystka – Supl, PSYCHOLOGISTKA, cyt.
 bernardynisko – TABACZARZ, cyt.
 bezczłonkowy – BEZKOLANKOWY, def.
 bezinflacyjny – Supl, STEZAURYZOWAĆ, cyt.
 bezpokładowy – BARKA, def.
 bezwieżowy – TANKIETKA, def.
 bladokrwisty – WYNIKAĆ, 3, cyt.
 bladozłocisty – NIEŚĆ, 1, cyt.
 blaszkowato – LIŚCIONÓG, def.
 bliżusieńsko – I TAK, 1, cyt.
 błękitnawobrunatny – NIEBIESKI, 1, def.
 brązowooki – KASZTANOWŁOSY, cyt.
 brudnogniady – HUNTER, cyt.
 brudnośćoftawy – NIEPROPORCJONALNIE, cyt.
 brunatnozielonawy – Supl, NABOCZNY, cyt.
 brygadierowa – LICHWIARZYĆ, cyt.
- chomątowy – Supl, NAGRZBIETNIK, def.
 ciemnoczerwono – BORDO, def.
 ciemnogniady – KAROGNIADY, def.
 ciemnoorzechowy – II A, 1 f, cyt.
 ciemnościady – Supl, BERBERYJSKI, def.

- cienkoskorupowy – Supl, KONULARIA, cyt.
 cinemascope – Supl, ANAMORFOZA, cyt.
 cytologicznie – HISTOLOGICZNIE, cyt.
 cytrynowate – Supl, CYTRUS, a, def.
 cytrynowożółty – CYTRYNEK, def.
 czarnooliwkowy – Supl, CZERNÍ, def.
 czerwonawobrunatny – BADYLARKA, 2, cyt.
 czerwonopomarańczowy – HENNA, 2a, def.
 czterostronny – INSPEKCYJNY, cyt.
 czterotlenek – Supl, FLUOROKRZEMOWY, def.
 czterozłotowy – DNIÓWKA, 2, cyt.
 ćwierćlitrowy – Supl, KWASIARKA, cyt.
 danburyt – Supl, BOROKRZEMIAN, def.
 długoogoniasty – KOTAWIEC, def.
 dolnożagłowy – Supl, BRAMŻAGŁOWY, cyt.
 drobnogrudkowy – WYSYPKA, 1, cyt.
 drobnookruchowy – Supl, ALEURYT, 2, def.
 dwudolarówka – DOLARÓWKA, 1, cyt.
 dwudziestokilkocząłonowy – Supl, ZAKAMARNIKOWATY, def.
 dwukolorowo – TWEEDOWY, cyt.
 dwunastościan – DODEKAEDR, def.
 dwupłaszczyznowy – Supl, AUTOTEMATYCZNY, cyt.
 dwupostaciowy – Supl, BIMORFICZNY, def.
 dwusulfonowy – Supl, GLUCYNA, def.
 dwuśrodkowy – Supl, ANADROMICZNY, def.
 dwuwodorotlenowy – Supl, GLIKOL, def.
 dźwiękonaśladowczo – LU, 1, def.
 elektroizolacyjny – Supl, FORNIERYT, def.
 elektronicznie – Supl, BEZSZMEROWY, cyt.
 foksterierka – JAMNIK, cyt.
 fosforanowy – Supl, FOSFATYZOWAĆ, def.
 fotograficznie – Supl, LINFILM, def.
 funkcjonariuszka – GESTAPÓWKA, def.
 gorącoróżowy – PADAĆ, 4, cyt.
 gorzkawość – GORYCZKA, 1, def.
 graficzka – WSZYSTKOIZM, cyt.
 granatowoszary – Supl, FARMERKI, def.
 grubiućki – PAŁA, 2b, cyt.

- habsburski – ARCYKSIĘŻNICZKA, def.
 hamelika – WYŁOŻEK, 2, cyt.
 hemimetamorfoza – NIMFA, 3, cyt.
 historycznoporównawczy – PROTOSEMICKI, def.
 iluzjonistycznie – Supl, II FERM, cyt.
 inscenizatorka – SUPI, ADAPTATORKA, cyt.
 insektobójczy – Supl, WERATRYNA, def.
 jasnofiołkowy – BLADOFIOŁKOWY, def.
 jasnokasztanowaty – WYPOREK, 2, cyt.
 jasnolistny – LASEK, cyt.
 jednoczepakowy – WIELOCZERPAKOWY, cyt.
 jednokadłubowy – Supl, DWUKADŁUBOWY, cyt.
 jednołamowy – ŁAM, def.
 jednostrofowo – Supl, MONOSTROFICZNIE, def.
 jednosulfonowy – Supl, GLUCYNA, def.
 jednotematowość – Supl, MONOTEMATYCZNOŚĆ, def.
 jednozrotnicowy – Supl, ZAJAZD, 5, def.
 jubileuszowo – Supl, MILENIJNIE, cyt.
 katadioptryczny – Supl, DECENTRACJA, def.
 kilkuczęściowy – Supl, BRAMSTENGA, def.
 kilkułasztowy – LICHTAN, cyt.
 kilkusekundowy – Supl, CHLOROSREBROWY, cyt.
 kikusetmorgowy – DONACYJNY, 1, cyt.
 koincydencyjny – Supl, BRAMKA, 3, def.
 kolankowo – DMUCHAWKA, c, def.
 komediowo – Supl, BULWAROWO, cyt.
 kontrarewolucja – Supl, GENEZYJNY, cyt.
 korówkowy – Supl, BAWĘLNICA, cyt.
 krótkouchy – Supl, OSTROUCHY, def.
 listkowato – WYPŁAWEK, 1, def.
 literowo – LITERALNIE, 2, def.
 lśniącoczarny – Supl, WYBŁYSZCZAĆ, cyt.
 malinowo – Supl, JONATAN, def.
 marsylczyk – Supl, GARBIĆ, cyt.
 marszałgiel – REFMARSZAŁGLOWY, def.
 marszałgłowy – Supl, BOMBAMARZAŁGLOWY, cyt.
 międzykordonowy – PRZEDSTULETNI, cyt.
 międzypiętrowy – NOŚNY, 1, cyt.
 młodoiturek – Supl, MŁODOTURECKI, def.

- modronosy – Supł, CZAPELKA, cyt.
 molowiec – Supł, DRAŻEL, def.
 nadczarnomorski – II BABA, cyt.
 nadkrytyczny – LAWINOWO, cyt.
 nadokazywać – Supł, NASWAWOLIĆ, def.
 nafiglować – Supł, NASWAWOLIĆ, def.
 nafroterować się – Supł, NAOKLEJAĆ, cyt.
 nazakładać – Supł, NAOKLEJAĆ, cyt.
 neoformalizm – Supł, CACKARSTWO, cyt.
 neointegrystyczny – Supł, INTEGRYSTYCZNY, cyt.
 nieaustriacki – DERBY, cyt.
 niebieskawoczarny – Supł, ZWINNIK, def.
 niebieskawioletowy – LAWENDA, 1, def.
 niebogobojny – Supł, NIEBOŻNY, def.
 nieesencjonalny – Supł, LUROWATY, def.
 niekatolik – PROFAN, 3, def.
 niekędzierzawy – PROSTOWŁOSY, 1, def.
 nieklasowy – TROMTADRACKI, cyt.
 niemechaniczny – LILIPUT, a, def.
 niepotoczyście – PRZEJĄKAĆ, def.
 niepowrót – Supł, NIEPOWRÓT, def.
 nierzeczowość – Supł, ANGELOLOGIA, def.
 niespoistość – NIESPÓJNOŚĆ, def.
 nieszlachcic – ADOPTOWAĆ, 3, def.
 niewędkarz – Supł, ZANĘCIĆ, cyt.
 niewybuchnięcie – Supł, NIEDOPAŁ, 1, def.
 niewychowawczy – Supł, NIEPEDAGOGICZNY, def.
 niezaraźliwy – Supł, WYBROCNICA, def.
- ognistopomarańczowy – RZEŻUCHOWIEC, cyt.
 ogólnocesarSKI – HONWED, def.
 ogólnofabryczny – PRZEKSIĘGOWAĆ, cyt.
 ogólnogermański – PANGERMAŃSKI, def.
 oliwkowoczarniawy – DŁUGOŚĆ, cyt.
 owadobójczo – Supł, PYRETRYNA, def.
- paluszczyk – ZAKRZYWIAĆ, cyt.
 pałeczkowatość – PALICZEK, cyt.
 papierowobiały – LAGIER, 1, cyt.
 parapitek – Supł, DRIOPITEK, def.
 paryżanin – ŁATWOŚĆ, 3, cyt.
 pełzakowica – Supł, AMEBIAZA, def.
 piaskowożółty – BEŻ, 1, def.

pięciocząłonowy – Supl, FURAN, def.
 pięciorublowy – IMPERIAŁ, a, def.
 pięciorublowka – ŚWINKA, 3, def., cyt.
 półowoczerwonawy – GORYCZAK, def.
 pobielnik – BIMBRARZ, cyt.
 podgryzająco – Supl, GRYZĄCO, cyt.
 podkrytyczny – LAWINOWO, cyt.
 podkwaśnić – Supl, PODKISNAĆ, def.
 podlekarz – WYSONDOWAĆ, cyt.
 podokazywać – Supl, NABZIKOWAĆ, def.
 podskorupowy – Supl, GEOSYNKLINALNY, cyt.
 poikilotermiczny – Supl, HOMEOTERMICZNY, cyt.
 pomagmowy – Supl, CHLORYTYZACJA, def.
 ponadnormalny – Supl, HIPERMNEZJA, def.
 popielatoszary – Supl, TRZEWIKODZIÓB, def.
 poprzezztwardówkowy – DIAFANOSKOPIA, cyt.
 porozżłacać – HARFA, 1, cyt.
 pozadoświadczałny – TRANSCENDENTALNY, def.
 pozałożyskowy – Supl, GAMMA-GLOBULINA, cyt.
 półbiały – PAŁĄKOWY, cyt.
 półdolarówka – HONOROWO, 1, cyt.
 półdyszkant – ZAKATARZONY, 2, cyt.
 półlniany – Supl, LINON, def.
 półokrężny – Supl, OSTRÓG, def.
 półplutonik – LORNETOWAĆ, cyt.
 półpuchowy – Supl, PODSKUB, def.
 półsztormowy – DRYFOWAĆ, def.
 półtoracalowy – DOKUMENTNY, 2b, cyt.
 półturystyczny – Supl, CHLEBACZEK, cyt.
 promieniejąco – WYKROCHMALIĆ, cyt.
 pronapoleoński – NAPOLEONIZM, def.
 przeciwbiegunkowy – TANALBINA, def.
 przeciwbólowo – LUMINAL, def.
 przeciwepileptyczny – Supl, BARBITURAN, def.
 przeciwgorączkowo – SALICYLAN, def.
 przeciwpole – Supl, DZIEDZINA, 3, def.
 przeciwwymiotowy – OBJAWOWY, cyt.
 przedplatoński – NOWOPLATOŃSKI, cyt.
 przedwielkanocny – WYWIETRZYĆ, cyt.
 przejrzystobiały – PRZEWIERTEK, b, def.
 przestrzykiwać – AUTOHEMOTERAPIA, def.
 pseudoepickowość – OPISYWACTWO, def.

pseudoidealizm – PRZEWIĘDNAĆ, cyt.
 pseudoinformacja – Supl, DEZINFORMACJA, cyt.
 pseudomatematyk – Supl, CYFROMANIAK, cyt.
 psychopatka – Supl, NIMFOMANIA, cyt.
 pszenkorazowy – Supl, GRAHAMOWSKI, def.
 purpuworóżowy – KOKORYCZ, cyt.

radiodalekopis – Supl, FOTOTELEGRAFIA, cyt.
 radiodiagnostyczny – Supl, ELEKTROMEDYCZNY, cyt.
 rdzawożółty – Supl, GRABÓWKA, def.
 roztoczobójczy – Supl, KALIFORNIJSKI, def.
 różnometalowy – Supl, TERMOPRĄD, def.
 różowopurpurowy – PSZENIEC, def.
 rudobrązowy – Supl, GUANAKO, def.

II sen – Supl, JEN, def.
 sikh – Supl, SAMOSPALENIE, cyt.
 siodlarka – Supl, RYMARKA, 3, def.
 sówkowaty – Supl, DRAŻNICA, def.
 spacerowo – Supl, KAPELUSZARKA, cyt.
 spójnikowo – WZGLEDNIE, 3, cyt.
 stańczykostwo – BIAŁOŚĆ, 2, cyt.
 starogermański – I SAGA, cyt.
 starożydowski – HEBRAJSKI, def.
 stenografka – Supl, TELETYPISTKA, cyt.
 strumieniomierz – Supl, FLUKSOMETR, def.
 superhormonowy – Supl, SIEDMIORACZKI, cyt.
 superpiec – II TRAWIARKA, cyt.
 sygnaturkowy – SYGNATURCZY, def.
 szarawokremowy – WYPROFILOWAĆ, cyt.
 szarobrązowy – BADYL, 3, cyt.
 szcotokowato – Supl, ZĘBORÓG, def.
 szelako – HOPAK, cyt.
 sześćostrunowy – HEKSACHORD, b, def.
 sześćotysięcznik – Supl, KEJA, cyt.
 sześćozdjęciowy – PAKIETOWY, def.
 sześćdziesięciokilkoletni – TRZYDZIESTOKILKOLETNI, 1, cyt.
 sznurowadełko – Supl, NASTOPYRCZAĆ, cyt.
 szorowy – Supl, NAGRZBIETNIK, def.
 sztandarowiec – Supl, OASOWIEC, cyt.
 śródkamienny – Supl, BIELISTY, cyt.
 śrubunkowy – Supl, DWUZŁĄCZKA, def.

termodynamicznie – TERMODYNAMIKA, cyt.
 terpenowy – Supl, GERANIOL, def.
 tłuszczowaty – Supl, GLIKOGENOWY, cyt.
 trecento – ZAJĄĆ SIĘ, 1, cyt.
 trójdzielnie – TRIADYCZNIE, def.
 trzcinobetonowy – Supl, BETONIAK, def., cyt.
 trzykadłubowy – Supl, TRIMARAN, def.
 trzystozłotowy – TABACZARZ, cyt.
 tysiącfrankowy – PAPIEREK, 3, cyt.

ureid – Supl, ADALINA, def.
 usymfonizować – SAKSOFONOWY, cyt.
 uwsiwienie – Supl, RUSTYFIKACJA, cyt.
 wąskoskrzydłowy – Supl, DRAŻEL, def.
 wewnątrzwydzielniczy – HORMON, cyt.
 wielodyscyplinowy – Supl, HUMANIZATOR, cyt.
 wielomagazynowy – Supl, MIKSER, 5, def.
 wielomieszkaniowy – Supl, PEKIN, cyt.
 wielonarodowościowy – Supl, MŁODOTURECKI, def.
 wielooperacyjny – II TRAWIARKA, cyt.
 wieloskrzydły – SERAFIN, cyt.
 większościowiec – BOLSZEVIK, cyt.
 wistowski – BEZIKOWY, cyt.
 wokółbiegunowy – SAJKA, def.
 wręgaty – Supl, BIEGACZ, def.
 współbraterstwo – ZAPAMIĘTANIE, 3, cyt.
 wstęgowato – Supl, WSTĘGOWIEC, def.
 wszechislam – Supl, PANARABIZM, cyt.
 wyleniuchować się – WYLABOWAĆ SIĘ, def.
 wyzyskiwaczka – NACIĄGACZKA, def.
 złocistoszkarłatny – BARWICA, 1, def.
 zoosterol – Supl, FITOSTEROL, cyt.

PRZYPISY

¹Por. Studia z polskiej leksykografii współczesnej, pod red. Z. Saloniego, Wrocław Ossolineum 1988; Studia z polskiej leksykografii współczesnej. T. II. pod red. tegoż, Białystok 1988

²Por. A. Bogusławski, Język w słowniku. Desiderata semantyczne do wielkiego słownika polszczyzny, Wrocław Ossolineum 1988 s. 7

³Por. J. Wawrzyńczyk, O Słowniku języka polskiego, pod red. W. Doroszewskiego jako źródle leksyko-graficznym przyszłego tezaursu polszczyzny XX wieku /na podstawie haseł potencjalnych/, W: Poradnik Językowy 1987 z. 5 s. 377–380

SUR LE VOCABULAIRE DE DICTIONNAIRE DE LA LANGUE POLONAISE 1958—1969

Résumé

Le présent article donne la liste desca 300 mots tirées de le Dictionnaire de la Langue polonaise, publié en 1958—1969 ans sur la redaction de Witold Doroszewski. Les mots choisie par l'auteur sont absents dans le répertoire des entrées de le Dictionnaire; ils paraissent seulement dans citations et définitions.